

Aliia IUSUPOVA

Ivo KORITNIK

Umestitev modernega objekta v ruševine Starega gradu

V članku se obravnava problem zapuščenih stavb in ruševin. Kot objekt za raziskovanje in projektiranje smo izbrali Stari grad v Višnji Gori kot eden od primerov neizkoriščenega potenciala razvaline. Cilja raziskava sta raziskovanje ruševin in ureditev prostora z dodanimi vsebinami gradu. Najprej smo si ogledali prostorske posebnosti izbrane lokacije, zgodovino gradu in odnos lokalne skupnosti do gradu. Sledila je podrobna analiza trenutnega stanja ruševine, pravnih omejitev in strateškega pomena gradu za turizem na lokalnem območju. Na podlagi teh informacij smo zasnovali rešitev, ki zadovolji oba za-

stavljena cilja. V prostor ruševine sta umeščena dva večnamenska objekta – steklen razstavni muzejski prostor z razgledno ploščadjo in avditorij. Oblikovana je osvetlitev dostopnih poti in ruševine. Izdelana je interaktivna 3D-predstavitev idejne zasnove. Prenovljen prostor se lahko uporablja za različne prireditve ali druženje.

Ključne besede: ruševina gradu, revitalizacija, javni objekt, konceptualni projekt, Višnja Gora

1 Uvod

Vsakodnevno opazujemo neizprosno časa skozi silhete razvalin – žrtev zgodovinskih dogodkov. Svet je prenapolnjen z ruševinami različnih vrst, ali so to gigantske palače ali petnadstropni bloki. Ruševina je pojem, ki ne pomeni samo končne stopnje v življenju zgradbe, temveč se za njim skriva veliko več. Razvaline so krhek drobec kulturne dediščine, ostanki edinstvenih del, ki ležijo na meji med brezkončnostjo in časom. Ruševine nosijo zgodovinski spomin, njihova vrednost pa se razlikuje glede na starost, velikost, lokacijo in znanstveno, arheološko, versko ali estetsko komponento. Razvaline spodbujajo opazovalčev domišljijo, naj bo to rekonstrukcija celotne oblike ali razmisleki o tem, kako so pridobili današnje lastnosti (Šašel idr., 2012).

Poleg tega razvaline prikazujejo sodobno resničnost, vplivajo na sociološki in kulturni vidik življenja ter na oblikovanje sistema vrednot (Šašel idr., 2012). Bistvo razvaline je, da bo vedno sprožala čustva – pozitivna ali negativna (odvisno od posameznika), torej opazovalca nikoli ne pusti ravnodušnega. Ruševinam lahko rečemo, da so slikovite (Kosec, 2013). Hkrati lahko ugotovimo, da so ruševine vsekakor neuporabni ostanki nekoč obstoječih zgradb, in se jim izogibamo.

Obravnavanje ruševine gradu kot dominantnega objekta postavlja veliko vprašanj, na katera so potrebni odgovori z različnih področij: kulturne dediščine, arhitekture, vključno z notranjim oblikovanjem in urbanizmom. Poglobili smo se v področje ruševin in ustvarili koncept modernega objekta, umeščenega v razvalino Starega gradu v Višnji Gori (v virih se pogosto pojavlja pod nemškim imenom *Wiechselberg*).

Z razvojem konceptualnega projekta bi bilo mogoče izkoristiti arhitekturni in turistični potencial gradu. Objekt, ki je bil včasih arhitekturna dominantna kraja, bi z novo vsebino ponovno zaživel. Grad naj bi poleg privlačne destinacije za rekreativce in turiste postal tudi objekt s ponudbo kulturnega življenja. Umeščen moderni objekt bi z novo vsebino varoval obstoječe ruševine pred nadaljnjim propadanjem in dopolnjeval ruševino gradu, ki bi ostala skoraj oblikovno nespremenjena v zdaj prepoznavni obliki in arhitekturi. Vse to bi omogočalo večje zanimanje za kraj, njegove lepote in zgodovino.

Diplomsko delo,^[1] na podlagi katerega je ustvarjen prispevek, je namenjeno predvsem izboljšavi stanja ruševin gradu s pomočjo prikaza potencialnega preoblikovanja okolice in notranjosti. V sklopu naloge smo ustvarili konceptualni projekt novega

Slika 1: Slikovita ruševina bivalnega stolpa Starega gradu v Višnji Gori leta 2022 – južna fasada (foto: Alija lusupova)

javnega prostora s fantastičnim razgledom na bližjo okolico, ob dobrem vremenu pa tudi na širšo, vključno z veduto na Kamniško-Savinjske Alpe.

Projekt se obravnava samo kot konceptualna rešitev. Idejno je vsekakor pripravljen za nadaljnji razvoj, podrobnejše raziskovanje in potencialno izvedbo v sodelovanju s kompetentnimi strokovnjaki na področjih arhitekture in restavriranja. Moderne smernice za obnovo ruševin ne predvidevajo popolne rekonstrukcije objekta v njegovi prvotni obliki, temveč konzervacijo obstoječega stanja s sodobno dopolnitvijo. Zato se v tem delu prepletata objekt kulturne dediščine, ki je izgubil svojo izvirno funkcijo in postal ruševina, in modern objekt s sodobno vsebino.

2 Višnja Gora in Stari grad

Problem zapuščenih stavb in ruševin je izpostavljen in aktualen. Z razvalinami grajskih stavb se srečujemo po vsej Sloveniji. Na grebenu (520 m n. v.) nad srednjeveškim mestom Višnja Gora stoji impresivna ruševina, ki smo jo izbrali za svojo obdelavo (slika 1).

Sedanje mesto in ruševina gradu sta bila v zgodovini tesno povezana. Višnja Gora je manjše mesto, ki se je oblikovalo na ozkem griču in ima bogato zgodovino. Poselitev sega v praz-

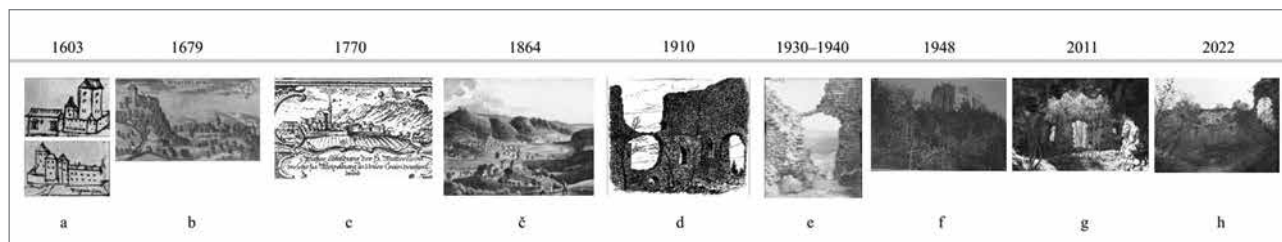

Slika 2: Pogled na Stari grad iz zraka (foto: Uroš Verčič, vir: Google Maps, 2022)

godovinske čase, o čemer pričajo ostanki prazgodovinskega gradišča, najdeni na sedanji ruševini gradu (Pirkovič, 1998). V pisnih virih je bila naselbina Stari trg prvič omenjena v pisnem viru iz leta 1296 in se je ohranila do sedanjih časov. Do sredine 15. stoletja je Višnja Gora označevala Stari grad in naselje pod njim, v dolini pa Žajbek ob cerkvi sv. Egidija in Stari trg (Pirkovič, 1998). Videz Višnje Gore še danes spominja na nekdanje srednjeveško mesto (slika 2). Od srednjeveške naselbine so se delno ohranili mestno obzidje, stolp in ruševina Starega gradu, ki jo bomo obravnavali.

Trenutno do gradu vodi več pohodniških poti. Razvalina ima izredno velik potencial, da postane turistično-kulturna znamenitost. Slikovitost porušениh zidov ima svoj šarm, vedute, ki jih lahko opazujemo z vseh strani, pa delujejo izjemno privlačno.

Leta 1991 je bilo območje gradu in starega mestnega jedra Višnje Gore razglašeno za kulturni spomenik Republike Slovenije (Odlok ..., Ur. l. RS, št. 5/1991). Kljub statusu objekta kulturne dediščine lokalnega pomena deluje grad zapuščeno in degradirano. Čeprav je grad del Jurčičeve in gozdne učne poti, je dostop do njega zelo zaraščen in zanemarjen, kar omeji skupino obiskovalcev predvsem na rekreacijske pohodnike in domačine. Glede vzdrževanja ruševine je površina med fragmenti zidov polna grmovja in dreves, ki skoraj v celoti zastirajo pogled na grad iz mesta in zakrivajo panoramski razgled z gradu.

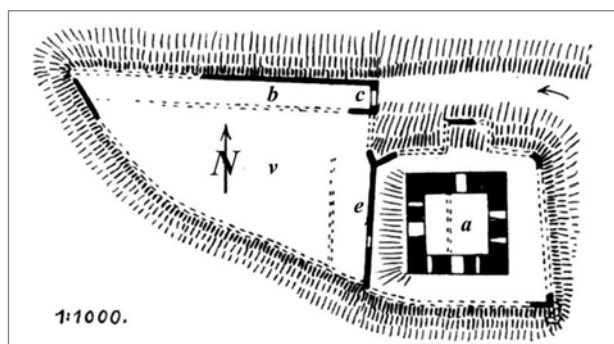
Slika 3: Časovni trak Sprememba gradu skozi čas v slikah: (a) grad pri pogledu z juga in severa, (b) Višnja Gora v Valvasorjevem bakrorezu, (c) Višnja Gora leta 1770, (č) grad (v zapuščenem stanju), mesto in dvorec Višnja Gora, (d) skica pogleda na južno in vzhodno stran razvaline stolpa, (e) pogled na severno stran ruševine stolpa in veduta na mesto, (f) pogled na južno in vzhodno steno razvaline stolpa po drugi svetovni vojni, (g) pogled na južno steno razvaline stolpa, (h) znotraj razvaline stolpa, aktualno stanje (viri: (a) Johannes Clobucciarich, Štajerski deželni arhiv (č) Karl Postl, (d) Otto Piper, (e) Ante Kornič, (f) Ivan Komelj, (g) Mihael Simonič, (h) Alia Iusupova).

3 Trenutno stanje ruševine in njene okolice – zgodovinska analiza

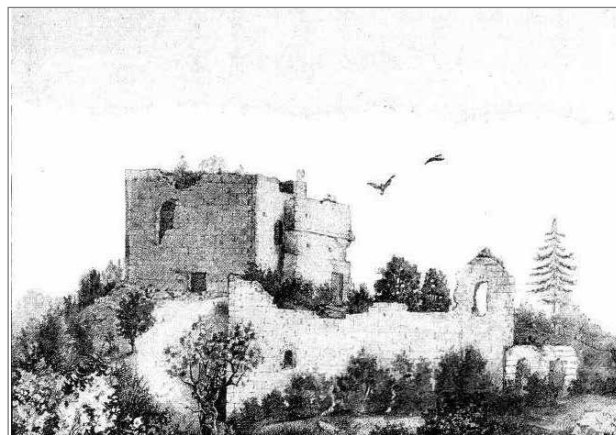
Skozi čas lahko spremembi gradu sledimo prek številnih slik, skic in fotografij (slika 3). Prve tri slike prikazujejo izvirno stanje gradu, preden je bil zapuščen. Na sliki leta 1864 prvič prepoznamo grad kot ruševino nad mestom (saj je bil grad v tem času vir klesancev).

Skica in tloris (sliki 3 in 4), ki ju je izdelal kastelolog Otto Piper, prikazujeta stanje ruševin gradu leta 1910 (internet 1). Otto Piper je opravil podroben opis ruševin:

.../ [V]isoki ostanki gradu še segajo prek drevesnih krošenj. .../ Od grajskega vhoda so še ohranjene tri preproste, vse do drugega nadstropja segajoče stene. Njegov okvir iz klesancev je izluščen, tako kot je očitno tudi ves grad služil za kamnolom. Na zahodni strani se k vhodu prislanja dolga stena z ostankom okenca v vrhnjem nadstropju, je lahko samo ostanek ozkega, sicer izginulega poslopja. .../ Še preostalo zidovje kaže velike, površno obdelane kamne in močno, z drobirjem mešano malto. .../ Vzhodno od predgradja je na posebni, skoraj goli skalni kopi pozidana najbolj ohranjena grajska stavba, stanovanjski stolp z zunaj dvanajstmetrskimi stranicami ob kvadratu. Poleg pritličja z vhodom na severu sta tu še dve nadstropji. Spodnje, ki je bilo nekoč predeljeno, ima razen lin, ki kažejo na neki poznejši čas, na vsaki strani še po eno veliko okno. Na stenah ni sledov ometa. V severozahodnem vogalu je opaziti sled poševno navzgor speljanega kamina. Tramovi vmesnih stropov so bili oprti na zamike v stenah, ki pa niso bili povsod. Zidanje je vsepovsod obloženo s podolžno obsekanimi, v vodoravne lege položenimi kamni, in na štirih zunanjih vogalih še posebej zavarovano z velikimi gladkimi kvadri (namesto običajnih šivanih vogalov), ki še drug ob drugem segajo v ostenje. .../ Zemljišče kot tudi ostanki zidovja kažejo, da je bilo ob stanovanjskem stolpu medzidje, ki je bilo zatrdno tudi

Slika 4: Tloris ruševin iz leta 1910: (a) stanovanjski stolp, (b) dolgi zid, verjetno ostanek stavbe, (c) ostanek grajskih vrat, (e) ostanki zidu, (v) dvorišče (vir: internet 1, Otto Piper, 1910).

Slika 5: Grajska razvalina leta 1910 (Robida, 1910)

utrjeno. .../ Stanovanjski stolp, ki je bil dostopen pač le skozi stavbo zahodno od njega, je tako po svojem položaju kot tudi s svojim zidovjem predstavljal grajsko jedro in stavbo za umik, saj je hkrati obvladoval tudi dostop do sebe .../ (Stopar, 2002)

Skica drugega slikarja (slika 5), ki je bila ustvarjena v istem letu, nam pove, da je imel grad več kamenja v zidovih ter da je bil skoraj za pol manj zasut z zemljo in kamenjem.

Na fotografiji iz leta 1930–1940 (slika 3), ki je bila posneta pred drugo svetovno vojno, vidimo pogled na severno stran stolpa in pokrajino, ki se vidi skozi odprtino. Če primerjamo sliko s trenutnim stanjem, ugotovimo, da je izgubljen zgornji del odprtine.

Po drugi svetovni vojni je ruševino opisal in naslikal tudi Ivan Komelj, in sicer leta 1948:

Na najbolj utrjenem mestu stoji četveroogelni stolp, v tlorisu 9×11 korakov. Zahodno, v smeri jarka, vzporedno z zahodno steno stolpa stoji zid, ki doseže sedanjo višino, sicer delno gotovo že znižanega stolpa. Ta ohranjena stena pa se je verjetno nadaljevala priti drugemu objektu, ki je stal na platoju nižje spodaj. Gre za razmeroma dolgo stavbo, ki se je proti vzhodu zoževala. Na to steno se je naslonil zid, ki teče vzporedno z zahodno steno, nato pa se zalomi in nasloni na objekt z ozko fasado, v kateri je vhodna odprtina /.../ Pritličje stolpa je zasuto z materialom, ki se je zrušil iz zgornjih nadstropij /.../ (Komelj, 1948)

Na fotografijah iz leta 2011 in 2022 (slika 3) je prikazano današnje stanje ruševin gradu. Stanje ruševine in njene okolice smo najprej ocenili s satelitskih posnetkov Registra kulturne dediščine (slika 6 in 7). Na njih smo opazili izrazit stanovanjski stolp in zahodno steno ob njem. Na sliki iz leta 2014 (slika 6) se dobro vidijo tudi prazen prostor, ki je bil nekoč dvorišče, vhod, severna stena in pot, ki pelje do gradu.

Na slikah in v opisih, opravljenih v prejšnjem stoletju, lahko prepoznamo sedanjo razvalino Starega gradu. Satelitske posnetke lahko primerjamo s skico Otta Piperja (slika 3) in ugotovimo, da se objekt tlorisno skoraj ni spremenil. Razberemo tudi, da je razvalina izgubila veliko kamenja, vendar na sliki prepoznamo notranjost stolpa in pogled proti jugozahodu. Podrobnejša analiza pa vendarle pokaže, da je grad na določenih mestih zasut do polovice prvotne višine in da se v zadnjih letih pospešeno krusijo zidovi. Iz opisov je jasno, da se je najbolj spremenil in izgubil svoje dele zahodni zid, ki stoji vzporedno z zahodno steno stolpa. Veliko materiala je izgubil tudi stanovanjski stolp.

Poudariti želimo tudi razliko med satelitskima posnetkoma, s katerih je opazna sprememba okolice. Na sliki iz leta 2014 (slika 6) je okolica očiščena, ruševina v tlorisu je vidna, medtem ko je na sliki iz leta 2018 (slika 7) videti precej zapuščen. Problem neurejenega gozda okoli ruševine je zelo aktualen tudi v času naše raziskave.

Nazadnje je bil gozd okoli ruševine posekan leta 2013 (Potokar, 2019). Na podlagi slikovnega gradiva in drugih podatkov (slika 8), ki smo jih pridobili v intervjuju z domačinom in

Slika 6: Satelitski posnetek gradu iz leta 2014 (vir: internet 2)

Slika 7: Satelitski posnetek gradu iz leta 2018 (vir: internet 2)

avtorjem številnih objav o Višnji Gori Marjanom Potokarjem, ugotavljamo, da nenadzorovano širjenje gozda v neposredni bližini ruševine prispeva k hitrejšemu propadanju gradu. Domačini opažajo, da se v zadnjih letih grad zelo hitro ruši in da kamenje odpada s sten. Korenine dreves na ostankih zidov se hitro razvijajo in dolgoročno škodujejo ostankom grajske stavbe, čeprav krusenje gradbenega materiala kratkoročno ustavljajo. Na slikah, posnetih decembra 2013 (slika 8), lahko opazimo več detajlov, ki danes niso več opazni. Če se bo širjenje gozda okoli ruševine prepustilo usodi, bo ruševina najverjetneje popolnoma prekrita z drevesi. Posledično ne bo več opazna in prepoznana ne v bližini ne iz starega mestnega jedra. Ostanki gradu lahko postanejo za obiskovalce nedostopni ali se v najslabšem primeru dokončno porušijo.

Kot smo že omenili, vodi do gradu več pohodniških poti. Z avtom grad ni direktno dostopen, vendar bi se parkirišče lahko uredilo na izhodiščih poti. V članku bomo obravnavali dostopa do ruševine (slika 9), ki sta najbolj vzdrževana. Obe poti

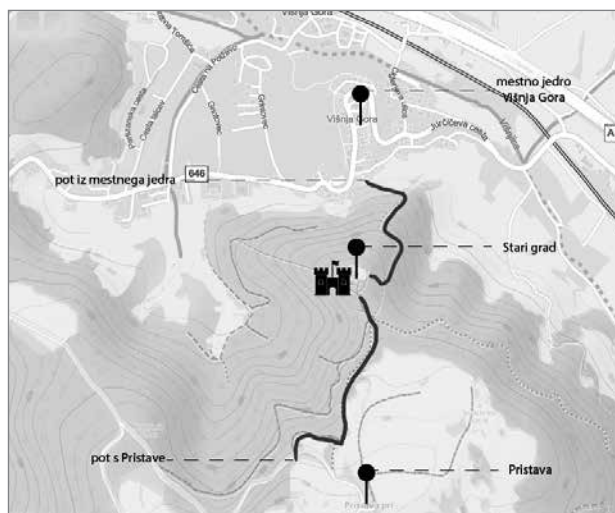
Slika 8: Fotografija gradu iz leta 2013 po zadnjem poseku gozda – pogled na severno, zahodno in južno fasado (foto: Marjan Potokar)

časovno trajata 10–15 minut. Najprej si bomo ogledali dostopnost do Starega gradu iz središča mesta in teren okoli ruševine (slika 10). To je najbolj znana in urejena pot do objekta.

Ruševina gradu je del Jurčičeve in gozdne učne poti, ki se začne v starem delu mesta. Smerokaz za začetek Jurčičeve poti opazimo za stavbo stare šole (trenutno muzej Hiša kranjske čebele) (internet 3). Če sledimo smerokazu, pridemo na gozdno pot. Znaki opozarjajo, da je pot namenjena primerno obutim obiskovalcem (pohodni čevlji). Pot je ob slabem vremenu spolzka in potencialno nevarna za neizkušene in neprimerno obute pohodnike. Čez nekaj časa pridemo do table, ki obiskovalca seznanja z bližino znamenitosti kraja – ruševino Starega gradu. Na poti opazimo tablo, ki je opremljena s QR-kodo, ki jo popotnik lahko prebere s pomočjo pametnega telefona, da se seznanja s kratko zgodovino ruševine iz članka na Wikipediji. Malo naprej se pride do dela poti, kjer je urejen manjši kotiček za počitek, opremljen z ročno izdelanimi lesenimi klopmi in mizami. Pot vodi mimo počivalnega kotička navzgor, kjer se kmalu srečamo z zunanjim delom ostanka grajskih vrat.

Drugi dostop za pohodnike se začne na Pristavi pri Višnji Gori (slika 11). Tudi ta gozdna pot je del Jurčičeve poti, vendar je širša in pretežno ravninska ter posledično manj zahtevna. Prednost dostopa s Pristave je razgled na bližjo okolico in hribe, ki obiskovalca spremlja večino poti. Ob poti najdemo tablo, ki informira o bližini razvaline in opozarja, da je ruševino mogoč obiskati na lastno odgovornost. Proti koncu poti se grad skriva med grmovjem in drevesi, kar ustvari neprijeten vtis in občutek popolne zapuščenosti. Na koncu se obe poti združita in pripeljeta h grajskim vratom.

S slik, opravljenih na lokaciji, lahko ocenimo sedanje stanje ostankov zidov in okolice (slika 12). Prikazano je stanje grajskih vrat z zunanje strani, vidimo tudi del poti, ki usmerja obiskovalce proti razvalini. Ko pridemo skozi grajska vrata, ocenimo stanje ruševine grajskih vrat in opazimo pot, ki zavija desno proti stanovanjskemu stolpu. Naprej od vrat opazimo

Slika 9: Prikaz poti do gradu na zemljevidu (ilustracija: Alija Iusupova)

dolg severni zid, ki je skoraj popolnoma zakrit z grmovjem z notranje strani in zasut z zemljo. Če sledimo poti, ki pelje desno navzgor od grajskih vrat, pridemo do najbolj privlačnega in ohranjenega dela razvaline gradu. To je stanovanjski stolp. Na sliki vidimo trenutno stanje stolpa z zunanje in notranje strani. Desno od vhoda v stolp opazimo ostanek zahodne stene, ki je približno do tretjine prvotne višine zasuta z zemljo.

Primerjava slik, posnetih z devetletno razliko (slika 13), pokaže, da do nekaterih delov ruševine ni več mogoče pristopiti. Dostop do dolge severne stene zapira grmovje, pogled na nizki del zahodne stene zastirajo mlada drevesa tako, da ni mogoče takoj ugotoviti, ali ta obstaja. Ponovno lahko poudarimo, da je neurejenost okolice ključen problem obravnavane ruševine.

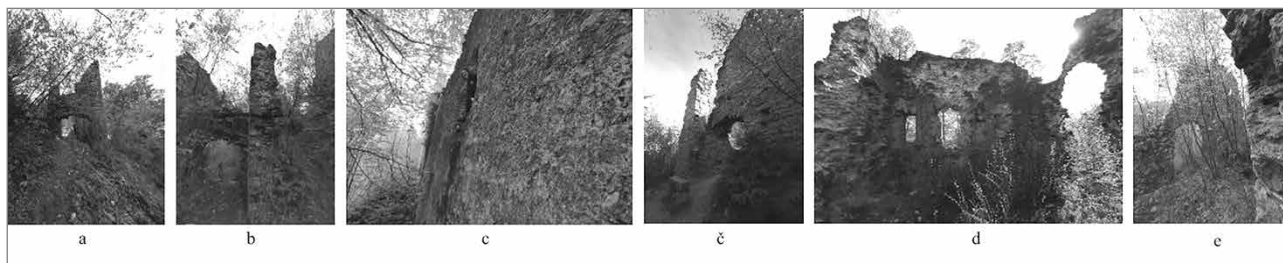
Po obisku gradu (slika 12) in pregledu fotografij iz leta 2013 je bil leta 2022 narejen posnetek stanja sestavnih delov ruševine (slike 14–18).

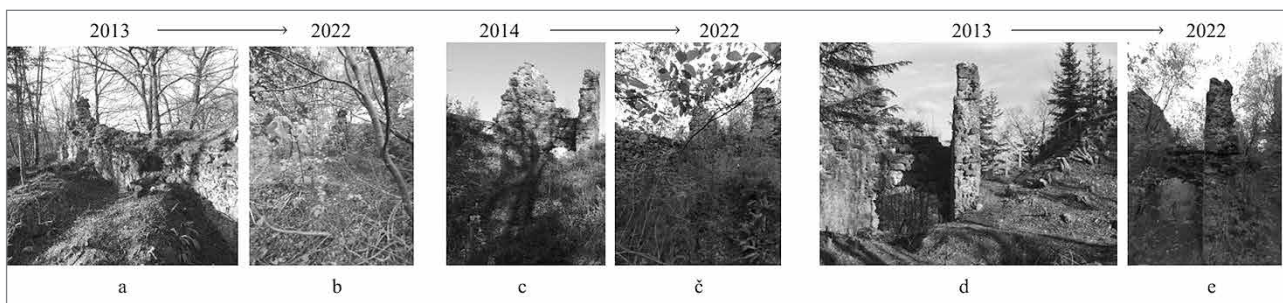
Slika 10: Prikaz poti od starega mestnega jedra do razvaline Starega gradu v Višnji Gori leta 2022: (a) smerokaz v mestnem središču, (b) gozdna pot, (c) gozdna pot, (č) informacijska tabla, (d) kotiček za počitek, (e) grajska vrata (foto: Aliia lusupova).

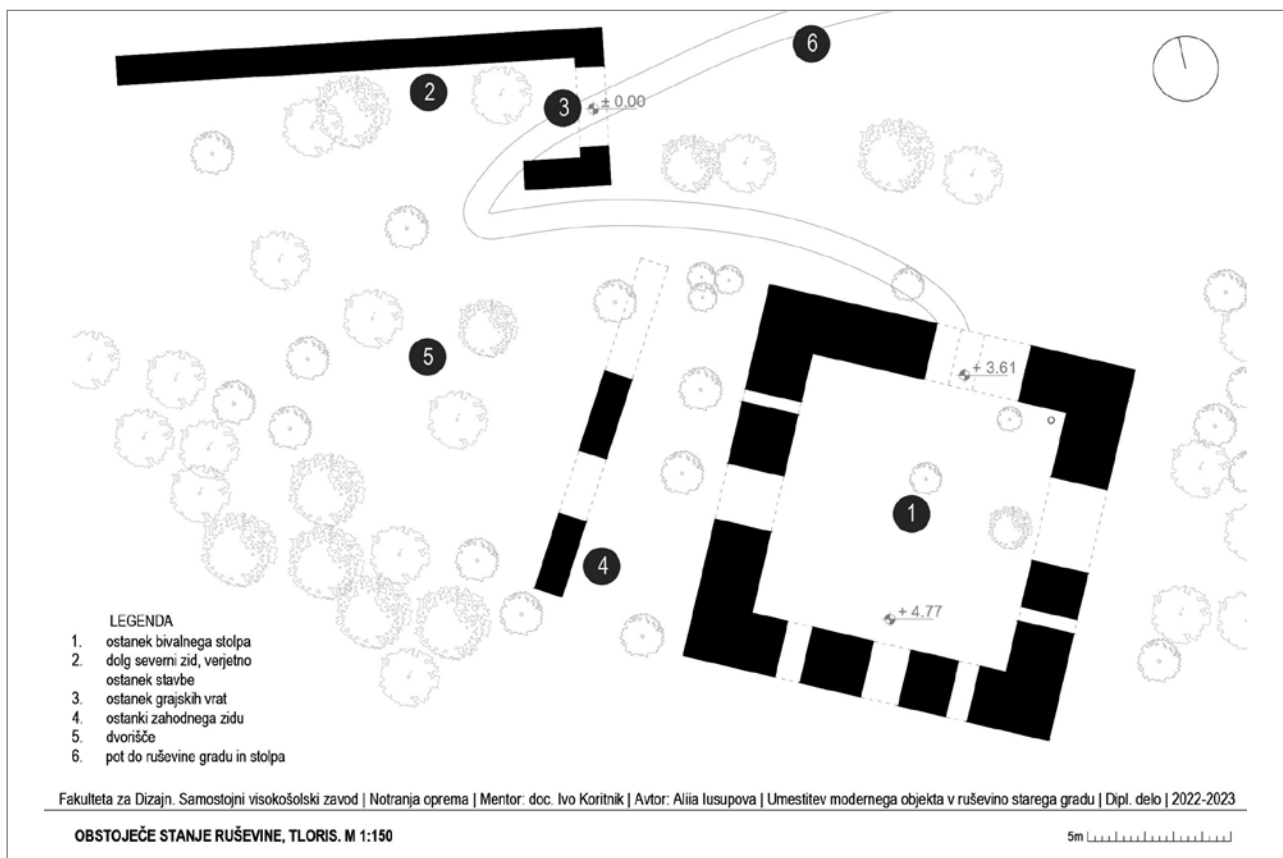
Slika 11: Prikaz poti s Pristave nad Višnjo Goro do razvaline Starega gradu leta 2022: (a) smerokaz v Pristavi, (b) razgled s poti s Pristave, (c) gozdna pot, (č) grad, ki se skriva med grmovjem (foto: Aliia lusupova).

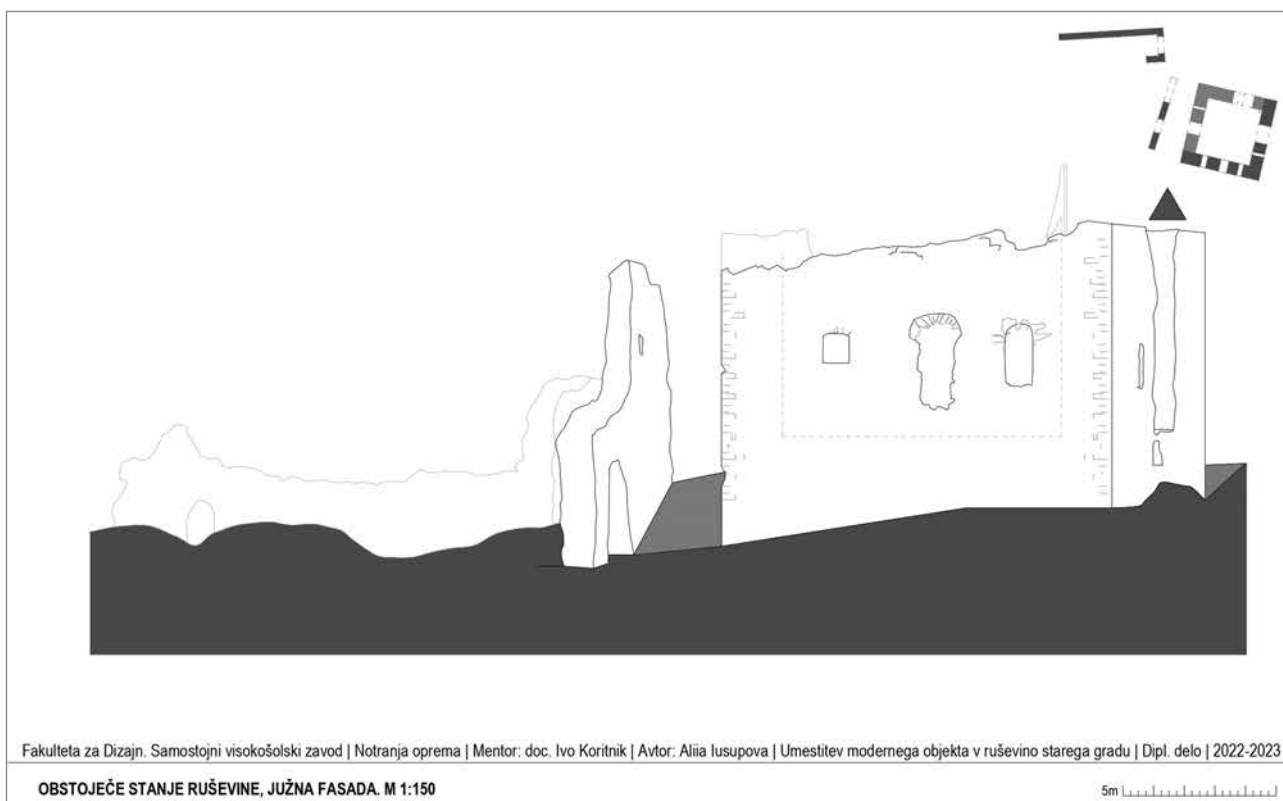
Slika 12: Slike stanja gradu leta 2022: (a) grajska vrata (zunaj), (b) grajska vrata (znotraj), (c) severna stena (zunaj), (č) stolp, severna fasada, (d) stolp znotraj, (e) zahodna stena (foto: Aliia lusupova).

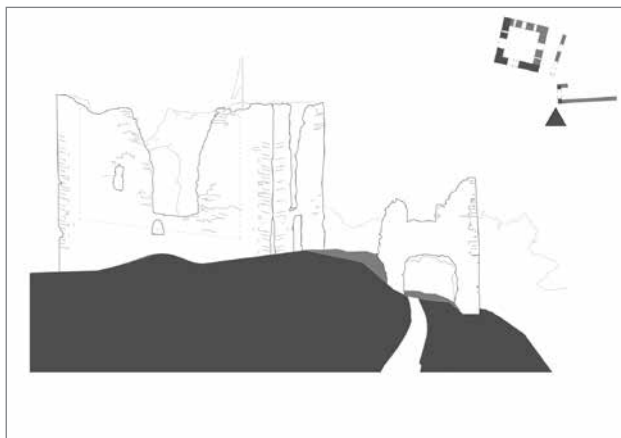
Slika 13: Primerjava stanja gradu z očiščeno okolico leta 2013 (a, c, d) s stanjem leta 2022 (b, č, e). Primerjava prikazuje negativen vpliv neu-rejene okolice na ruševino: (a) severna stena leta 2013, (b) severna stena leta 2022, (c) grajska vrata leta 2013, (č) grajska vrata leta 2022, (d) pot do stolpa leta 2013, (e) pot do stolpa leta 2022 (foto: (a, c, d) Marjan Potokar, (b, č, e) Aliia lusupova).

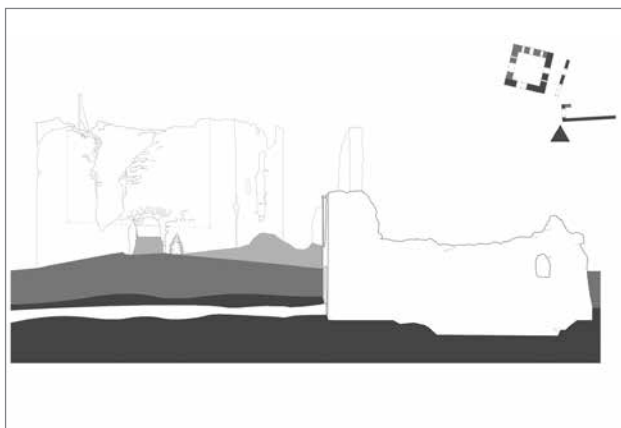
Slika 14: Tloris stanja leta 2022 (ilustracija: Aliia lusupova)

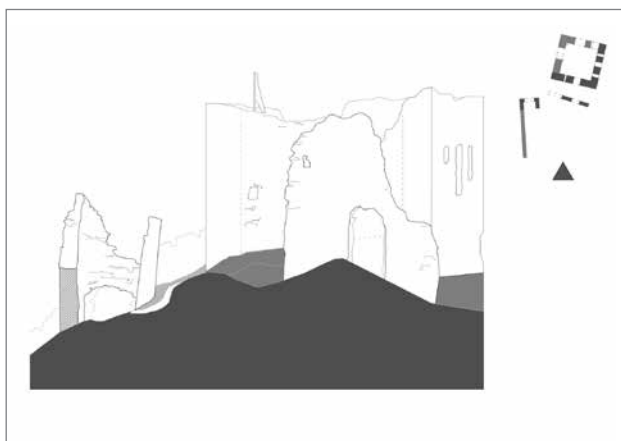
Slika 15: Stanje južne fasade leta 2022 (ilustracija: Aliia lusupova)

Slika 16: Stanje vzhodne fasade leta 2022 (ilustracija: Aliia lusupova)

Slika 17: Stanje severne fasade leta 2022 (ilustracija: Aliia lusupova)

Slika 18: Stanje zahodne fasade leta 2022 (ilustracija: Aliia lusupova)

Iz analize ostankov grajske stavbe in opisa Otta Piperja sklepamo, da je bil objekt zidan z obklesanimi in vodoravno položenimi kamni, na zunanjih vogalih pa zavarovan s kvadri iz lehnjaka. Ivan Komelj v opisu poudari:

Stolp, ki ga lahko imenujemo stanovanjski stolp ima šivane ogle iz skrbno obdelanega lehnjaka, zidava je razmeroma urejena, nastopa apnenec, ki se lomi v ploščah. Vendar gre za plastenje, ki ga je narekoval material /.../ Vendar pa tu lahko opazujemo zanimivo razliko, ki je nastala med materialom in pa načinom gradnje. Klesani ogelni kamni so razmeroma veliki, material je lehnjak. Stena sama med ogli pa je izpolnjena iz manjših kosov kamenja in urejena v plasteh. Ta zidava pa je bistveno drugačna od zidave gospodarskega poslopja /.../ (Komelj, 1948)

4 Pomen gradu in strateški razvoj turizma v Višnji Gori

Leto 1928 je ključno pri obravnavanju ruševine Starega gradu kot pomembnega arhitekturnega objekta v mestu. 5. avgusta leta 1928 je Višnja Gora praznovala 450-letnico mestnih pravic. Kot kaže arhiv časopisa Jutro, je grad takrat pridobil razsvetlavo in bil pripravljen na sprejem gostov tudi iz drugih krajev Slovenije. Napoved dogodka:

/.../ Proslava se bo vrstila v nedeljo 5. t. m. s pričetkom ob pol 9. dopoldne na starem gradu (510 m), ki bo ves električno osvetljen in bo nudil gostom obilo zabave. Na gradu se bo postavila tudi tribuna, s katere bo lep razgled po vsej Dolenjski, proti Ljubljani in proti Kamniškim planinam /.../ Pripominjamo, da bo razsvetljena tudi pot na grad, tako da bo vsakdo prišel brez težav do večernega vlaka, ki bo odhajal ob pol 10. /.../ (Jutro, 1928)

Poleg tega so grad okrasili z veliko rdečo letnico 450, ki jo je bilo mogoče opaziti od daleč (Slovenski narod, 1928). Starejši Višnjani se spominjajo, da je na ta dan slavila vsa Dolenjska in da so se še dolgo po tem dogodku postavljali, da je bil njihov stari grad razsvetljen prej kot ljubljanski (Jarc-Zajc idr., 2011).

Pred proslavo so pod gradom posekali nekaj dreves in uredili veliko tribuno za govornike, prostor za nastope in ples (Jarc-Zajc idr., 2011). Zdaj so na tem prostoru postavljene mize in klopi. V časopisu Slovenec je navedeno, da so domačini želeli ruševino čim bolj ohraniti in obdržati tradicijo praznovanj oz. tržnic ob zidovih gradu:

/.../ Višnjegorci pravijo, da bodo stolp, ki so ga na starem gradu napravili, še obdržali, ker je iz njega zelo lep razgled po celi Kranjski. To bo nekaj kot nalašč za Ljubljančane. Ob nedeljah se bodo dobila na gradu tudi okrepcila /.../ (Slovenec, 1928)

Iz teh podatkov lahko predvidevamo, da je bil grad za domačine tudi v porušenem stanju pomemben simbol mesta in da so želeli vanj vnesti nekaj življenja. Po drugi svetovni vojni se je grad spet skrnil med drevesi, vendar je bil za domačine še vedno pomemben. Koncept prostora za dogodke in prireditve, ki so ga domačini načrtovali pred drugo svetovno vojno, je aktualen še danes.

Glede na razpoložljive informacije vemo, da je grad zapuščen od 18. stoletja in da je nekaj časa služil kot vir gradbenega materiala za hiše. Nekaj časa pred drugo svetovno vojno je bil osvetljen in je služil kot prostor za mestne prireditve. Kljub zapuščenosti grajske stavbe je to priljubljen pohodniški cilj. Prebivalci Višnje Gore so dobro seznanjeni z zgodovino gradu in mesta in legendami. Ruševin Starega gradu ne dojemajo kot nevarnih za obisk. Še danes je med vikendi na gradu mogoče srečati mlajše obiskovalce, ki se igrajo med starimi grajskimi zidovi. Odrasli občudujejo ruševino in prihajajo tja zaradi lepega razgleda ali mirnega počitka na leseni klopi ob grajski razvalini. Iz tega sledi, da je grad za domačine pomemben kot del njihove kulturne in lokalne identitete.

Danes Višnja Gora nudi turistom bogato izbiro zanimivih lokacij za poletne in zimske izlete, organizira kulturne dogodke in pripravlja muzejske razstave. Poleg Starega gradu štejemo med znamenitosti kraja še pohodne in tradicionalne poti, mestni trg z Valvazorjevimi vodnjakom, grad Podsmreka, Auerspergerjev dvorec (nekdanje sodišče, zdaj vzgojno-izobraževalni zavod), kopalnice in naravne znamenitosti. V prostorih stare šole v mestnem jedru je bila pred kratkim odprta Hiša kranjske čebele, v kateri delujeta muzej in hostel, ki je privlačen zlasti zaradi izvirne arhitekturne zasnove, saj nudi možnost nastanitve v enotah v obliki čebeljih panjev (internet 3). Čeprav je ruševina Starega gradu še posebej izstopajoča znamenitost kraja, je obisk te primeren za omejeno skupino obiskovalcev. S stališča pohodništva lahko dostop do gradu opredelimo kot lahek in nezahteven, vendar pa za urbane turiste – brez dodatne namenske pohodniške obutve – ni primeren.

Glede na zgodovino gradu in njegov položaj na griču nad stari delom mesta v projektu predlagamo preureditev gradu iz pohodne točke v glavno znamenitost mesta. To pomeni, da bi bil grad v prihodnosti lahko dostopen za vse vrste obiskovalcev. Preurejena ruševina gradu bi v kraj privabila več obiskovalcev, občani pa bi dobili lepše negovano in vzdrževano lokacijo za druženja oziroma ključne mestne dogodke. Središče mesta bi po dolgih letih spet dobilo piko na »i« in postalo bolj dovršeno kot srednjeveško mesto z gradom v središču njegove kompozicije.

5 Razvoj projekta

5.1 Konceptualna zasnova

Ruševina Starega gradu v Višnji Gori je bila leta 1991 z odlokom razglašena za kulturni in zgodovinski spomenik lokalnega pomena, tako kot tudi srednjeveško mestno jedro. To pomeni, da je pri projektiranju objekta kulturne dediščine in v njegovi bližini treba upoštevati raven pravil in predpisov, ki so navedeni v Uradnem listu Republike Slovenije. Iz informacij v sedmem členu odloka je jasno, da bi večji poseg v ruševino in njeno obliko ne bi bil mogoč zaradi estetskih, kulturnih in zgodovinskih vrednot. Dovoljen je le manjši poseg, ki bi izboljšal stanje in estetski videz spomenika. V primeru posega v objekt kulturne dediščine je treba pridobiti soglasja s strani organizacije za varstvo. Preureditev okolja bo lahko varovala ruševine pred nadaljnjim razpadom in seznanjala ljudi o zgodovini nekoč obstoječe zgradbe (Odlok ..., Ur. l. RS, št. 5/1991).

Danes so ruševine ene od najbolj priljubljenih objektov za arhitekturno obravnavo. Vsako leto je več strokovno izvedenih primerov obnov, rekonstrukcij in adaptacij razvalin z moderno arhitekturo. Stari grad v Višnji Gori je zelo obiskan spomenik. Pri delu z ruševino je zelo pomembno upoštevati njeno varnost in ohranjenost. Arhitekturni objekt potrebuje zaščito pred nadaljnjim propadanjem. Metod dela z ruševinami je več vrst, med njimi kategoriziramo (Buš, 2017):

- celotno rekonstrukcijo spomenika v njegovi prvotni obliki,
- konzervacijo ruševin v obstoječi obliki,
- adaptacijo ruševine za novo funkcijo,
- integriranje ruševine v konstrukcijo novega objekta,
- integriranje modernega objekta v ruševino,
- različne kombinirane metode.

V raziskavi ne obravnavamo popolne rekonstrukcije spomenika v njegovo prvotno obliko. Zaradi pomanjkanja celovitih dokumentiranih podatkov gradu ni mogoče v celoti obnoviti in ga je treba ohraniti le v obstoječem stanju. Tu se neizogibno pojavi nova odgovorna naloga, da se ostankom spomenika določi nova estetsko sprejemljiva funkcija zaradi ohranjanja. Treba je poudariti, da sprememba ne sme biti tuja in obremenjujoča v odnosu do spomenika. V tej raziskavi bomo izvedli kombinirano metodo dela, ki vključuje konzervacijo obstoječe ruševine z integriranjem modernega objekta za novo funkcijo.

Za ohranjanje in okrepitev gradu v njegovi sedanji obliki je potrebna temeljita konzervacija. To so začasni ukrepi za zaščito spomenika ali trajnostna dela za utrjevanje. V primeru Starega gradu govorimo o naravni konzervaciji ruševine. Pritličje grajskega stolpa je skoraj do prvega nadstropja zasuto z materialom, ki se je zrušil iz zgornjih nadstropij. Večina arhitekturnih prvin

grajske stavbe je poglobljena v zemljo in zaščitena pred škodljivimi okoljskimi vplivi (Komelj, 1948). Pri naravnem načinu ohranjanja arhitekturnega spomenika ostanejo ruševine čim bolj nedotaknjene, dovoljeno je le kemično utrjevanje izvornih ostankov, antiseptik, hidrofobizacija in utrjevanje površine zemlje (Sukhanova, 2013).

Organizacija urejenega modernega prostora na območju ruševin bo izpolnjevala dodatno funkcijo varovanja. Urejena okolica bo preprečevala nadaljnje propadanje spomenika tudi zaradi lažjega nadzora človekovih dejavnosti ali vandalizma na območju ruševine.

Objekt, ki je umeščen v ruševino stolpa, je zasnovan kot moderna dopolnitev srednjeveških ruševin. Z izborom materialov in oblik je treba poudariti obstoječi historični objekt. S postavitvijo modernih prvin mora kompleks ruševin obdržati svojo prepoznavno obliko oz. silhueto in identiteto. Razvalina ne sme s posegom zgubiti svoje slikovitosti in šarma. Dopolnitev s sodobnimi prvini ne sme učinkovati invazivno ali obremenjujoče v odnosu do okolice. Med zgodovinsko fakturo in modernimi dopolnitvami mora nastati simbioza, nikakor ne izpostavljenost moderne vsebine.

Na tem mestu je treba omeniti pojem »propustnosti« svetlobe. To je posebnost objekta, ki označuje odsotnost meje med zunanostjo in notranostjo. V historični »propustni« konstrukciji, ki se imenuje »ruševina«, mejo med notranjim in zunanjim zabriše moč narave. Tudi pri propustnih materialih te meje ni. Tukaj se skriva razlog, zakaj so propustne konstrukcije in materiali najprimernejši za delo na historičnih objektih. Ti namreč ohranjajo značilno prepustnost ruševine po revitalizaciji (Buš, 2017).

Modernizacija okoliščine bo poleg varovanja ruševine omogočila raznovrstno uporabo celotnega objekta in povečala vrednost prostora ob grajski razvalini. Nove funkcije celotnega objekta določimo glede na potrebe prebivalstva in drugih obiskovalcev, tlorisno zasnovo obstoječih ruševin in teren, zgodovinske podatke, ki smo jih analizirali v teoretičnem delu, turistični potencial lokacije in omejitve, povezane s statusom objekta kot zaščitene spomenika lokalnega pomena.

Izbor materialov temelji na simbiozi ter kontrastnih materialov in form. Omenili smo že, da so prozorni materiali najprimernejši za delo na historičnih zgradbah. Neenakost in teža srednjeveških kamnitih zidov nasprotujeta homogenosti, lahkotnosti in prosojnosti stekla, izbranega za osnovni material zgradbe v notranjosti stolpa. Za povezavo historične fakture z moderno je izbrana patinirana perforirana pločevina. Ta material deluje lahkotno in gibljivo. Patina na kovini doda prostoru zgodovinskost, izrazito taktilno in vizualno privlačno fakturo.

Perforacija na jeklenih pločevinah podpira koncepcijo »prosojnosti«. Jeklo smo izbrali tudi za material prvin konstrukcije.

Izbrani materiali zunanjih objektov so vezani predvsem na okolico. Za najprimernejše ujemanje z naravno okolico prostora v zvezi s postavitvijo odra in tržnice je bil izbran les. Tega smo uporabili tudi pri oblikovanju avditorija in sanitarij. Lesene prvine smo povezali z glavnim objektom, zaradi česar smo v oblikovanje stranskih prvin avditorija vključili rjavo perforirano pločevino. Pri oblikovanju poti smo se odločili za kamnito tlakovanje, ki se najbolje poveže z ruševino.

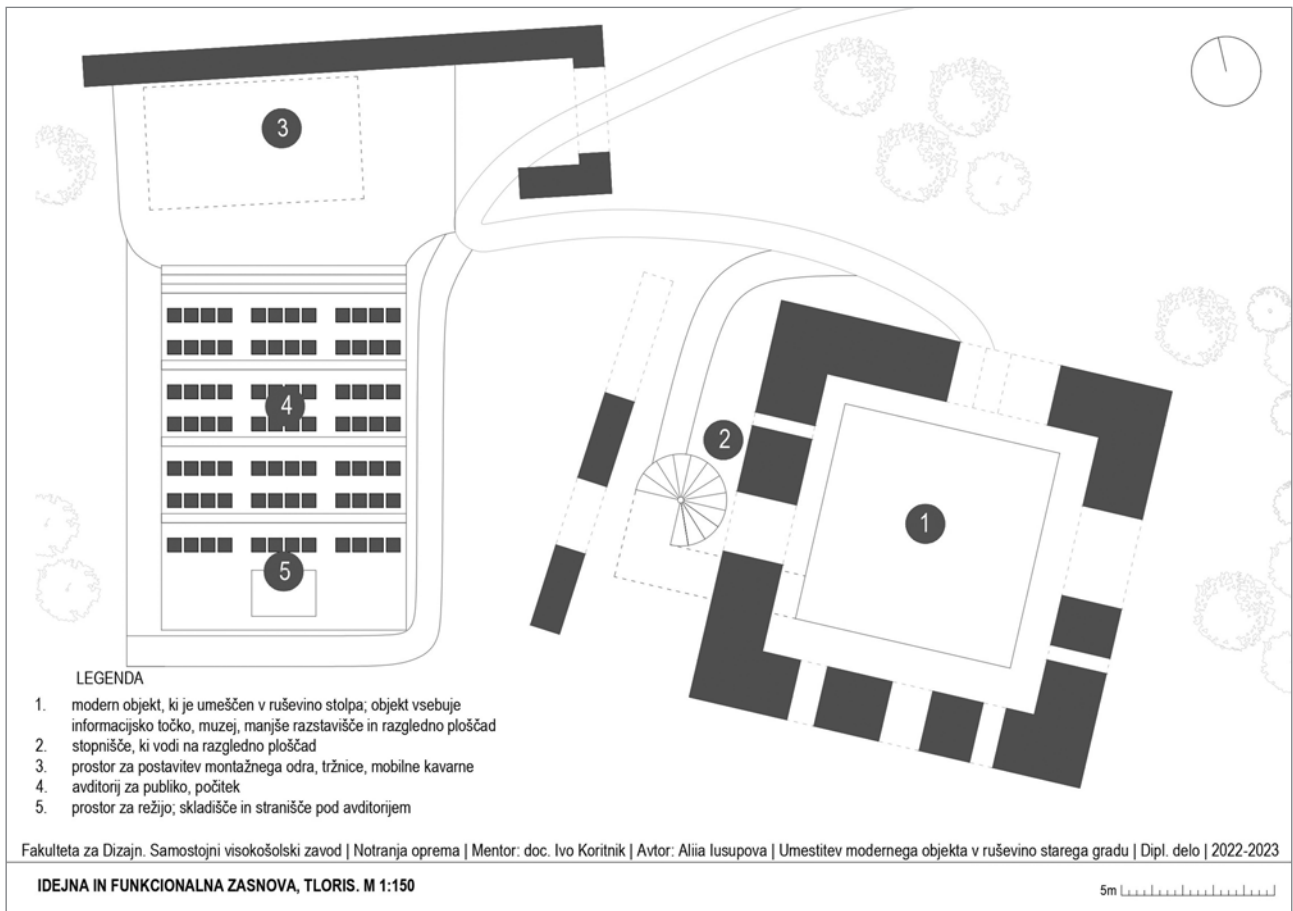
V idejno zasnovo smo vključili tudi zlatega polža,^[2] ki je simbol Višnje Gore. Spirala, ki oblikuje polževo hišico, se ponavlja v spiralnem stopnišču kot namig na lik iz višnjanske legende (Groznič, 2008). Silhueta polža se pojavlja tudi v detajlih, kot so perforacije na vratih ali vzorec na omari.

5.2 Funkcijska zasnova in oprema prostora

Ruševina gradu kot zgodovinska dominanta srednjeveškega mesta ne sme biti ločena od mestnega središča. Cilj je funkcionalno približati grad mestnemu jedru, pretvoriti ruševino iz samo pohodniške točke, skrite med drevesi, v lokacijo, ki živi z mestom. Na tej točki lahko kot iztočnico za projekt ponovno omenimo zgodovinski podatek iz leta 1928, ko je bil grad osvetljen in zamišljen kot prostor za različne lokalne prireditve. Pod gradom se je zbiralo veliko domačinov in obiskovalcev, nekoč so primerjali višnjansko ruševino z Ljubljanskim gradom. To potrjuje potencialno učinkovitost pretvorbe ruševine v dominantno, ki je tesno povezana z mestom in ponuja različne dogodke.

Funkcionalna zasnova objekta je predstavljena v tlorisu (slika 19). Preureditev prostora znotraj in okoli ruševine se začne z ureditvijo okolice, in sicer z izkopavanjem in prilagoditvijo terena novim funkcijam.

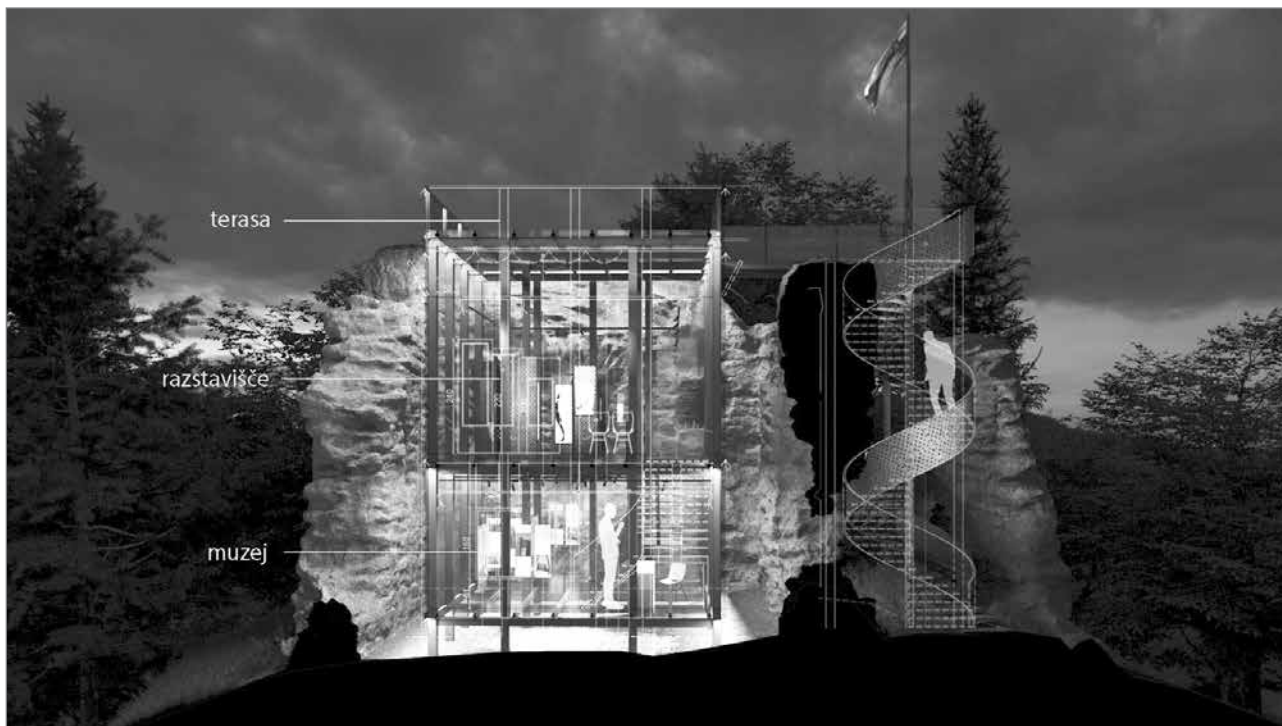
Za organizacijo prireditev ob grajskih zidovih bo določen prostor za postavitve montažnega prireditvenega odra s prostorom za publiko. Na istem mestu se lahko takrat, ko ni prireditev, umesti mobilna kavarna ali tržnica. Ruševina stolpa bo v našem projektu kot najbolj ohranjena in privlačna točka ruševine pridobila večji poudarek. V notranjščino stolpa bo umeščen moderni objekt, ki bo združeval funkcije razgledne ploščadi, informacijske in zgodovinske točke ter razstavnega prostora. V projektu predvidevamo, da bi bil grad z okolico ponovno razsvetljen (tehnično in ambientalno). Z razsvetljavo bi postal še prepoznavnejši in viden od daleč.

Slika 19: Funkcionalna zasnova objekta je predstavljena v tlorisu (ilustracija: Aliia Iusupova).

Slika 20: Umestitev sanitarij pod avditorij (render: Aliia Iusupova)

Slika 21: Vizualizacija prereza postavitve modernega objekta v ruševino stolpa (render: Aliia lusupova)

Kadar govorimo o javnem mestnem objektu, ne smemo pozabiti na ureditev pomembne infrastrukture. Postavitev sanitarij v spomeniško zaščiten prostor, kjer ni komunalne infrastrukture (kanalizacije, vodne napeljave), pomeni določene težave, zato umestimo dehidracijske kompostne sanitarije v prostor, nekoliko odmaknjen od ruševine. Prvotna ideja umestitve sanitarij, odmaknjenih na Jurčičevo pot pod gradom, ne sledi standardom in zahtevam pri projektiranju prostora za večje lokalne dogodke, zato jih je treba umestiti bližje, v prostor pod tribuno. V projektu predlagamo rešitev, ki ne bi bila odvisna od razpoložljivosti infrastrukture, hkrati pa bi bila okolici zelo prijazna. Ta rešitev je kompostno stranišče (moderna različica kompostnih sanitarij, ki ustreza estetskim in sanitarnim zahtevam potencialnih obiskovalcev).

S spremembo bo ruševina lahko opravljala funkcijo prostora za organizacijo koncertov, proslav, tržnic, razstav in ekskurzij. Preureditev bo omogočila obisk gradu ne samo kot pohodna točka ali zgodovinski spomenik, ampak tudi kot moderna razgledna ploščad, muzej in urejen urbani prostor za počitek.

Dimenzija objekta znotraj ruševine je 720×720 cm, medtem ko ima prostor znotraj ruševine stolpa 911 cm. Določena dimenzija stavbe omogoča dostop človeka do zidov in steklenih površin za lažje vzdrževanje. Tla v notranjščini stolpa pod objektom so nasuta s prodniki. Ogrodje objekta je sestavljeno iz nosilnih jeklenih profilov, spojenih med seboj. Objekt oblikuje prozorna steklena površina, ki je montirana na zuna-

Slika 22: Vizualizacija notranje opreme modernega objekta v ruševini stolpa (render: Aliia lusupova)

njo stran ogrodja. Na pohodne površine objekta je umeščeno močno trislojno tripleks steklo. Objekt ima tri etaže: pritličje (vhod, muzej), nadstropje (razstavni in večfunkcionalni prostor) in pohodno ravno streho (teraso – razgledno točko) (slika 20). Vhod v pritličje objekta se izvede prilagojeno spodnji odprtini v severni fasadi ruševine stolpa, kjer je trenutni vhod. Za lažji dostop oseb s posebnimi potrebami v prostor muzeja je zagotovljena rampa iz perforirane pločevine. Vhodna vrata so avtomatska drsna. Dostop do nadstropja se izvede s pomočjo stopnišča iz perforirane pločevine, iz česar so tudi načrtovane stopniščne ograje.

Ker je streha objekta zamišljena kot ravna in steklena zaradi minimalističnega sloga oblikovanja stavbe, so zagotovljena notranja senčila, ki se pritrdijo na vodila pod streho in bodo v poletnem času preprečila pregrevanje stavbe.

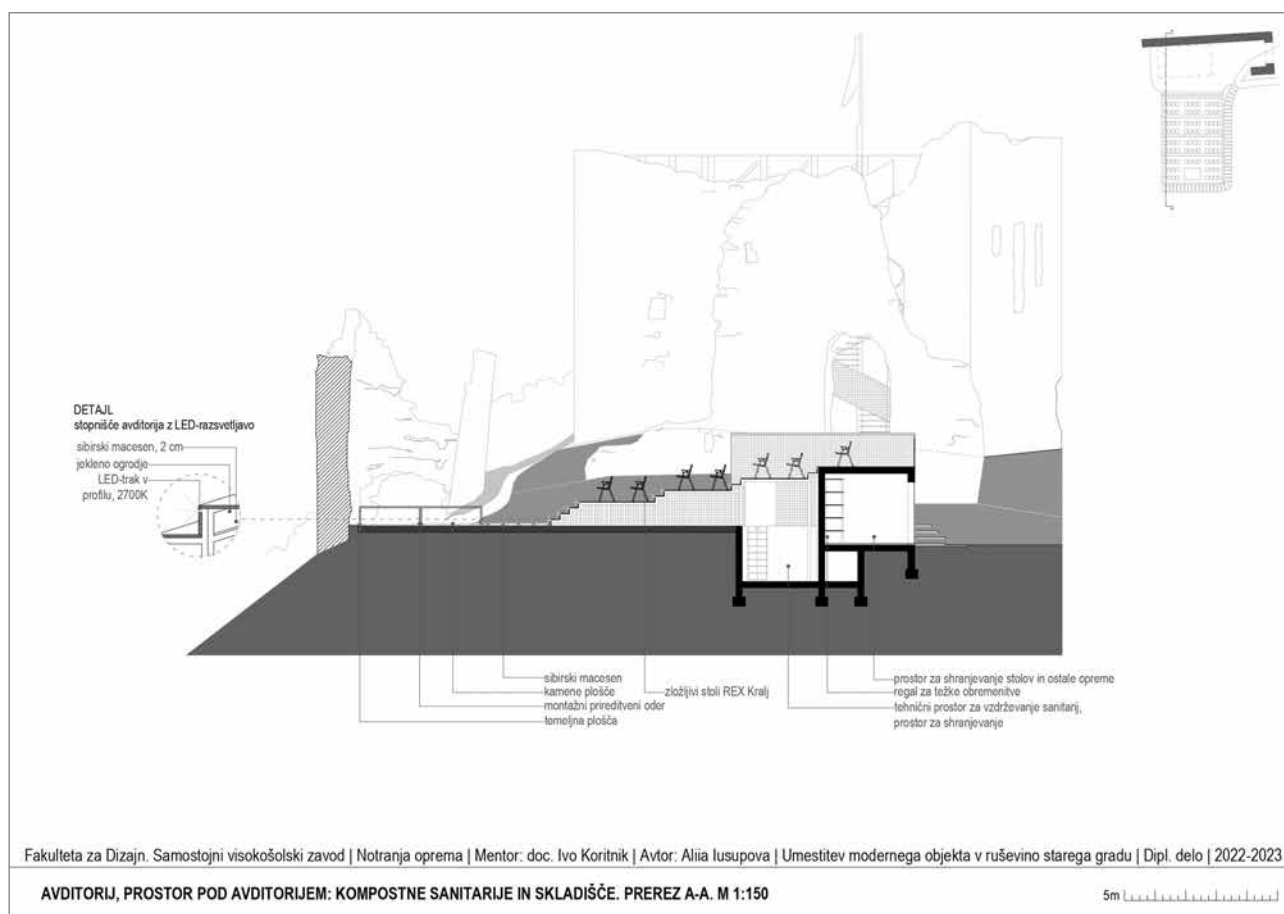
Stopnišče, ki vodi na teraso, je zunaj objekta, desno od vhoda, med zahodno steno stolpa in zahodno steno gradu. Ločen vhod na teraso omogoča dostop do razgledne točke tudi zunaj delovnih ur muzeja in informacijske točke. Spiralno stopnišče poudarja objekt in namiguje na polža iz legende (Grozničnik, 2008). Material stopnišča je perforirana jeklena plošča, ki deluje čipkasto in na ruševino ne vpliva invazivno. Povezava stopnišča z objektom se izvede s pomočjo ploščadi. Položaj ploščadi se prilagodi zgornji odprtini zahodne fasade stolpa. Na terasi je nameščena steklena ograja, ki zagotavlja varno uporabo razgledne ploščadi.

Razsvetljava v notranjosti objekta je tehnična in ambientalna. Za tehnično razsvetljavo so izbrana tirna svetila na vodilih, ki se prilagodijo eksponatom. V nadstropju so to tirna svetila, ki se pritrdijo na okenski profil. V pritličju so tiri na stropnih profilih. Za prijeten ambient in sijaj steklene stavbe zunaj so

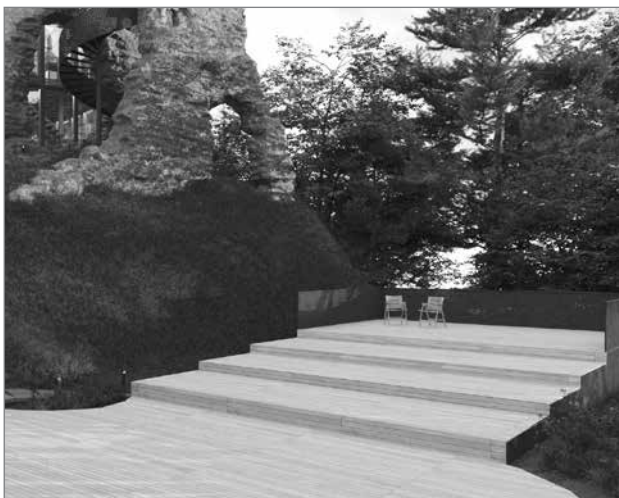
primerni LED-trakovi v profilih, ki so izpeljani po celotnem perimetru objekta. Osvetljena steklena stavba v večernih urah bo poudarjala silhueto razvaline.

Oprema objekta je minimalistična in »prosojna« tako kot celoten koncept. Za prikaz muzejskih gradiv smo v prostor pritličja umestili unikatne panoje iz trdega pleksistekla. Panoji so sestavljeni iz dveh kosov pleksistekla, med katerima je dvostransko tiskan razstavni oz. informativni plakat (slika 21).

Za prikaz likovnih umetnin v nadstropju smo umestili modularne zložljive podlage, sestavljene iz kosov perforirane jeklene plošče, ki se lahko poljubno sestavljajo v različne oblike. V nadstropju smo umestili recepcijski pult iz vezane plošče s premazom. Na čelno stran pulta smo umestili vzorec polža, narejen s pomočjo reza. V notranji del pulta za poudarek vzorca polža je delno vgrajena LED-razsvetljava, prav tako police za shranjevanje zemljevidov in letakov ter zaprta omarica za prodajne izdelke in blagajno. Za muzejski in razstavni prostor smo izbrali tudi stole za počitek. To so stoli v obliki »lupine« oblikovalca Nika Kralja.

Slika 23: Prikaz prereza prostora pod avditorijem (ilustracija: Alia Iusupova)

Slika 24: Vizualizacija avditorija (render: Aliia Iusupova)

Slika 25: Vizualizacija odra (render: Aliia Iusupova)

Slika 26: Vizualizacija koncertnega dogodka (render: Aliia Iusupova)

Prostor ob ruševini je oblikovan tako, da ponuja možnost izvedbe dogodkov različnih vrst. Več funkcij v prostoru zagotovimo z nevtralno podlago, na kateri bodo potekala dogajanja. Prostor za izvedbo dogodkov smo določili ob dolgi severni steni gradu, ki je trenutno pretirano zasuta z zemljo in zastrta z grmovjem. Glede na vse to je prvi korak preoblikovanja prostora izravnavanje terena in delno odkopavanje stene.

Rešitev za izvedbo večfunkcionalnega prostora ob severnem zidu je umestitev utrjene ploščadi z zaključkom iz sibirskega macesna. Eden od vogalov ploščadi ima organsko obliko zaradi povezave z obliko polžje hišice.

Poleg prostora za prireditve je predviden avditorij, ki bi prav tako združeval več funkcij (slike 24–28). Avditorij je zasnovan tako, da se mesta za sedenje lahko uporabljajo tudi v času, ko ni prireditve. Konstrukcija avditorija temelji na armiranem betonu, na katerega je postavljeno kovinsko ogrodje. Avditorij

pokriva sibirski macesen. Pod avditorijem so nameščeni kompostne sanitarije in manjše skladišče. Pri vходу v sanitarije in skladišče ter ob straneh avditorija je uporabljena perforirana ploščevina.

Za rabo avditorija v času prireditve je primerna uporaba zložljivih stolov. Po prireditvi se stoli pospravijo v skladišče. Ko prireditve ni, lahko obiskovalci sedijo na leseno stopnišče in ploščad, saj se prostor lahko uporablja tudi za piknike in počitek. Ploščad z avditorijem je projektirana glede na te mogoče izvedbe:

- manjši koncerti (začasna postavitev montažnega prireditvenega odra na ploščad, organizacija prostora za režijo in sedežev za publiko v avditoriju);
- tržnica (postavitev stojnic na ploščad ob zidovju);
- kavarna (najpogostejša uporaba prostora v času, ko ni prireditve, postavitev mobilne kavarne in mizic na ploščad ob zidovju);

Slika 27: Vizualizacija stolpa in gradu iz ptičje perspektive, razgledna točka. Ob dobrih pogojih so z gradu vidne Alpe (levo). Pogled na bližnjo okolico z zastavo Višnje Gore (desno) (render: Aliia lusupova).

Slika 28: Vizualizacija celotne ruševine gradu z moderno vsebino (render: Aliia lusupova)

- praznovanja (poletni državni prazniki in veseli december, lokalne prireditve, poroke).

Obstoječa pot do objekta je gozdna. Cilj ureditve poti do gradu je omogočiti varen in udoben dostop do ruševine vsem skupinam obiskovalcev. Predlagamo oblikovanje s kamnitimi ploščami, vdelanimi v zelenico (slika 29).

Zunanjo razsvetljava na objektu ločimo na tehnično in ambientalno (slika 30). Tehnična razsvetljava omogoči varno uporabo objekta tudi v večernem času ter pravilno osvetlitev notranjih in zunanjih prostorov. Funkcijo tehnične osvetlitve izpolnjujejo reflektorji in stoječa svetila ob poteh. Za ambientalno razsvetljava se namestijo LED-trakovi, ki so vgrajeni v stopnišča avditorija in ograjo. Poleg tega je ambientalno-tehnična razsvetljava predvidena še v sanitarijah, kjer so LED-trakovi skriti pod perforirano ploščo na steni, s čimer ustvarjajo igro svetlobe in senc.

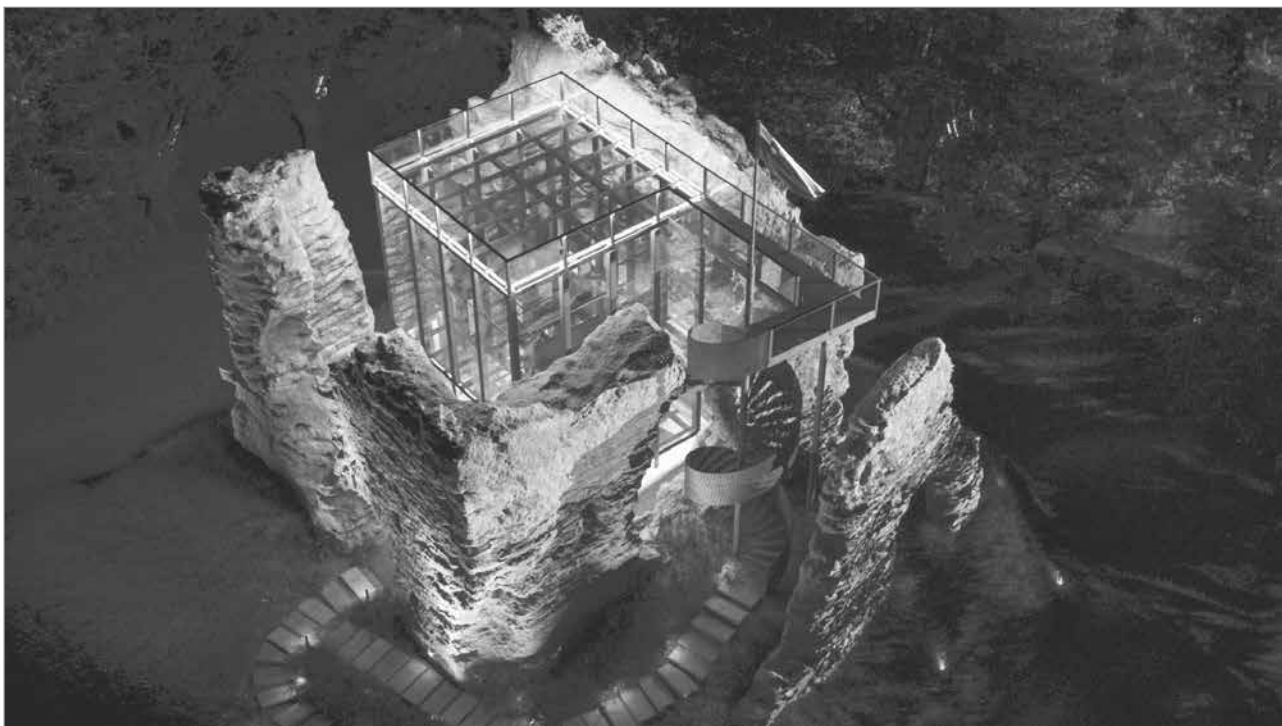
Slika 29: Vizualizacija prostora ob ruševini s prikazom poti do stolpa (render: Aliia lusupova)

6 Sklep

Ruševina Starega gradu v Višnji Gori je ujeta v objemu narave zmagovalke in na prvi pogled obsojena na propad. V raziskavi smo grad proučili pod drugačnim kotom in ugotovili, da je šarm razvaline cenjena lastnost, ki h grajskim zidovom še vedno privablja številne obiskovalce.

V primerjavi z viri iz prejšnjega stoletja smo ugotovili, da je ruševino dodatno načel zob časa. Čeprav se je odnos do ruševin spremenil in jim prav zaradi avtentičnosti pripisujemo višjo vrednost, je za ohranitev treba opraviti določene sanacijske in vzdrževalne posege. Stanje ruševine je v zadnjem desetletju skrb vzbujajoče zaradi zanemarjene okolice in nenadzorovane preraščanja rastja.

V članku smo Stari grad obravnavali zato, da prikažemo njegov velik potencial, da postane dominantna mesta na modern na-

Slika 30: 3D-vizualizacija razsvetljave (render: Aliia lusupova)

čin. Kakršnakoli dejavnost, ki bi bila usmerjena v konzervacijo grajske razvaline ali ureditev njene okolice, bi veliko pomenila za njegovo ohranitev in identiteto kraja.

V obravnavi ideje smo uporabili številna znanja, ki smo jih pridobili med študijem. Izbrana tema presega okvir študijskega programa Notranja oprema ter ponuja iztočnice za nadaljnjo arhitekturno, arheološko, kulturno, zgodovinsko ali konzervatorsko obravnavo. Med raziskovanjem smo se oprli na iztočnico, da je ruševina »prosojen« objekt z izbrisano mejo med zunanostjo in notranostjo. Gre za opremljanje ruševine z moderno vsebino, zato jo lahko dojemamo kot njeno notranje oblikovanje.

V raziskavi smo ovrednotili potencial zanemarjenega objekta in ustvarili sodoben prostor, ki bi se tvorno vključeval v mestno tkivo.

Aliia lusupova, dipl. diz.
Fakulteta za dizajn, smer Notranja oprema, Dunajska cesta 129,
Ljubljana
E-pošta: alja.dsgn@gmail.com

Doc. Ivo Koritnik, univ. dipl. ing. arh.
Fakulteta za dizajn, smer Notranja oprema, Dunajska cesta 129,
Ljubljana
E-pošta: ivo.koritnik@fd.si

Opombe

^[1] Prispevek izhaja iz diplomskega dela *Umestitev modernega objekta v ruševine Starega gradu*, ki ga je na Fakulteti za dizajn pod mentorstvom doc. Iva Koritnika, univ. dipl. ing. arh., napisala in leta 2023 uspešno zagovarjala Aliia lusupova. Interaktivna predstavitev s 3D-vizualizacijami idejne zasnove je dostopna na povezavi <https://tinyurl.com/3hyfzvxa>.

^[2] Simbol izvira je vezan na legendo o zlatem polžu (Groznik, 2008). Ta motiv se v kraju pogosto pojavlja.

Viri in literatura

Buš, P. D. (2017): *Integracija ruiniranih objektov istoričeskogo nasledija v sodobni arhitekturni kontekst [Integracija ruševin objektov kulturne dediščine v sodobno arhitekturno okolje]*. Doktorska disertacija, Moskva, Architectural Institute, State Academy.

Buš, P. D. (2017): Pronicajemyje konstrukcii v eksponirovaniji ruiniranih objektov [»Permeable« constructions for ruined objects exposure]. *Architecture and Modern Information Technologies*, 38(1), str. 123–136.

Google Maps (2022): *Grad Višnja Gora (razvalina)*. Dostopno na: <https://tinyurl.com/2p8mubnk> (sneto 4. 1. 2023).

Groznik, P. (2008): *V Višnjo Goro: druga knjiga*. Ivančna Gorica, Občina Ivančna Gorica.

Internet 1: *Burgenwelt: Grad Višnja Gora*. Dostopno na: <https://www.burgenwelt.org/slovenien/weichselberg/object.php> (sneto 2. 3. 2022).

Internet 2: *Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije: Pravni režimi varstva kulturne dediščine eVRD, eVRD – po EŠD: Višnja Gora – Grad Višnja Gora*. Dostopno na: <https://geohub.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html> (sneto 17. 1. 2022).

Internet 3: *Ambienti: Posnema arhitekturo čebeljega satja. Hiša kranjske čebele*. Dostopno na: <https://www.tvambienti.si/04/12/2021/posnema-arhitekturo-cebeljega-satja-hisa-kranjske-cebele> (sneto 8. 9. 2022)

Jarc-Zajc, M., Glavan, M., Potokar, M., in Samec, D. (2011): *Gospa Mihaela iz Višnje Gore*. Grosuplje, Mestna knjižnica.

Jutro (1928): *Višnja Gora. Proslava 450 letnice obstoja mesta Višnjegore*. 9(181), str. 4.

Komelj, I. (1948): *Višnja Gora – Grad Višnja Gora. EŠD 829, zbirka zapiskov*. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Kosec, M. (2013) *Ruševina kot arhitekturni objekt*. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.

Odlok o razglasitvi starega mestnega jedra Višnja Gora s Starim gradom in grajskim pobočjem za kulturni in zgodovinski spomenik. Uradni list Republike Slovenije, št. 5/1991. Ljubljana.

Pikrovič, J. (1999): Višnja gora. V: Batič, J. (ur.): *Mediaeval towns*, str. 127–131. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Potokar, M. (2019): *Razcvet turizma ali Tako se je pričelo v Višnji Gori in njeni okolici: 90 let od ustanovitve Turističnega društva Višnja Gora*. Višnja Gora, Turistično društvo Višnja Gora.

Robida, A. (1910): Grajska razvalina pri Višnji Gori (Dolenjsko). Pred večno lučjo. *Dom in svet*, 23(3), str. 121.

Slovenec (1928): *Velike priprave za proslavo 450 letnice mesta Višnjegore*. 56(179), str. 6.

Slovenski narod (1928): *Proslava 450-letnice Višnje Gore*. 61(178), str. 3.

Stopar, I. (2002): *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, 2, Dolenjska. Knj. 3, Porečje Temenice in Mirne*. Ljubljana, Viharnik.

Sukhanova, E. A. (2013): Metodika konservaciji ruin v resatavacionnoj praktike (na primere pamjatnikov Tatarstana) [Conservation methods of the ruins in the restoration practice (on example of Tatarstan monuments)]. *Tehničeskiye nauki – ot teoriji k praktike*, 11(24), str. 85–90.

Šašel, G. S., Valteran, T. L., Grebenkina, A. A., in Grebenkin, E. V. (2012): Analiz zarubežnogo opyta raboty s objektami kulturnogo nasledija [Analysis of foreign experience with ruined objects of cultural heritage]. *Tvorčestvo i sovremennost*, 12(1), str. 151–161.